

Штерн В.Ю.

Розуміння простору публічності у творчості Х. Арендт

У статті аналізуються погляди видатного західного політолога Ханни Арендт щодо сутності простору публічності в політичному процесі, обґрунтовуються зміст, умови функціонування, основні характеристики та особливості публічності, яка є важливою складовою частиною демократичної політичної діяльності. Вивчення проблеми дало змогу глибше зрозуміти значення простору публічності для реалізації гуманістичних цінностей політики, зосередити увагу на проблемі розмежування приватної і публічної сфери суспільного життя та необхідності їх розумного балансу для реалізації цивілізованої демократичної політики.

Ключові слова: політика, простір публічності, свобода, особистий простір.

В статье анализируются взгляды выдающегося западного политолога Ханни Арендт относительно сущности пространства публичности в политическом процессе, обосновываются содержание, условия функционирования, основные характеристики и особенности публичности, которая является важной составляющей демократической политической деятельности. Изучение проблемы дало

возможность глубже понять значение пространства публичности для реализации гуманистических ценностей политики, сосредоточить внимание на проблеме разграничения частной и публичной сферы общественной жизни и необходимости их баланса для реализации цивилизованной демократической политики.

Ключевые слова: политика, пространство публичности, свобода, личное пространство.

The article analyses the views of an outstanding western political analyst Hannah Arendt about the essence of a public space in the political process as well as the contents, the conditions of existence, main characteristics and peculiarities of publicity (it is an important part of the democratic political activity) which are validated. The study of the problem gave an opportunity to understand the meaning of a public space for the realization of humanistic values of politics in more detail, to concentrate on the problem of private and public spheres of social life and the necessity for a right balance that can contribute to civilized democratic politics.

Key words: politics, public space, freedom, personal space.

УДК 351.754.5

Штерн В.Ю.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Х. Арендт – видатний американський політичний філософ ХХ ст. Вона належить до рідкісного типу вчених-універсалів, які одночасно розвивали політичну філософію, соціологію, теорію політики. Філософський словник Метцлера, який складається з трьохсот нарисів біографій видатних мислителів, відкриває статтю про Х. Арендт такими словами: «Мовою її філософської і політичної батьківщини залишилась німецька. Французька була мовою першого вигнання, як пізніше англійська – її другого громадянства. Праці з політичної філософії читалися нею в грецьких і латинських оригіналах» [5, с. 34]. Це засвідчувало високий рівень освіти і культури Х. Арендт.

Інтерес до політики з'явився у Х. Арендт як реакція на запитання, поставлені самим життям, як проблема екзистенціального вибору. І, ставши таким, цей інтерес виявив прагнення до загальнозначимості, виходу за рамки обмеженого людського досвіду.

Х. Арендт виступала за відродження політичного життя, яке розуміла в дусі античної демократії часів розквіту полісу. У сучасному світі, вважала вона, політика як сфера міжособистісної комунікації, досягнення гуманних ідей та цілей себе скомпроментувала. На думку мислителя, в ХХ ст. тоталітарні режими, які породили масштабний терор щодо мільйонів людей і вдосконалення засобів масового знищення населення, дискредитували сферу політичного в очах громадянськості. У більшості людей утворилось стійке

упередження проти активної участі в політичному житті. Політика в сучасному світі сприймається багатьма як сфера влади, в якій панують відносини підпорядкування та несправедливості.

У пошуках виходу з глухого кута, в якому опинилась політика в ХХ ст., у процесі формування нових ідей Х. Арендт звернулася до досвіду давньогрецького поліса, зокрема ідеї, згідно з якою свобода людини може бути реалізована тільки в політиці. Жити в полісі, жити політично означало, що всі справи вирішувались через слова, які здатні переконувати, а не примушувати людей. Примушувати силою, наказувати замість того, щоб переконувати, вважалось у греків дополітичним способом міжлюдського спілкування, характерним для внутрішньосімейних відносин, а також для варварів. На відміну від Аристотеля, який вважав людину «істотою політичною», в якій політичне закладене з самого початку, Х. Арендт вважає, що політика виникає в просторі людського соціуму, а свобода та наявність індивідів, що формують міжлюдський простір, створюють можливість здійснення справжньої політики. «Говорячи і діючи, – зазначала Х. Арендт, – люди активно відрізняють себе один від одного, замість того, щоб просто бути різними; вони модуси, в яких розкриває себе людяність» [1, с. 20].

Зважаючи на вищезазначене, варто підкреслити, що важливою темою політичної філософії Х. Арендт стає спроба створити нову теорію політичного, яка була значною мірою обґрунто-

вана в праці «Vita activa, або про діяльне життя». Вчений розробляє специфічну теорію діяльності, обґрунтовуючи положення про те, що дія здійснюється, перш за все, в публічній сфері і перебуває в нерозривному зв'язку зі свободою. Х. Арендт твердить, що політика – єдина сфера діяльності, в якій людина може бути по-справжньому вільною, а свобода здійснена тільки в просторі публічності, тобто в такому місці, яке є спільним для всіх громадян. Публічність – це простір, як вважає Х. Арендт, в якому зустрічаються вільні і рівні громадяни і в якому немає місця силі, насиллю та пануванню. Саме у публічному просторі розгортається власне політична діяльність.

Таким чином, категорія «публічного простору» стає предметом нашого дослідження як важлива ідея та конструкція творчості Х. Арендт. Аналіз творчої спадщини Х. Арендт у галузі політичної філософії є важливим та актуальним завданням, оскільки в сучасній Україні вивченню ідей вченого, зокрема, проблем публічного простору в політиці, присвячена незначна кількість наукових публікацій [2, с. 3–16; 3, с. 12–19.].

Мета статті полягає в тому, щоб спробувати проаналізувати важливу ідею політичної філософії Х. Арендт – концепцію публічного простору в політичному процесі та її значення у формуванні демократичної ефективної політики, її цивілізованих параметрів та змістових характеристик.

Гострота і складність політичного життя суспільства, на думку Х. Арендт, полягає в тому, що сучасна людина стурбована лише своїми утилітарними життєвими потребами, вона добровільно відмовляється від дій у політичному просторі публічності, нехтуючи тим самим можливістю бути в тісній взаємодії з іншими громадянами, продемонструвати їм своє «Я». Таким чином, людина припиняє брати участь у спільних справах, справах світу, в якому вона живе.

У світовій політиці формується тенденція відчуження людини від суспільства, взаємодії індивідів. Х. Арендт вважає, що зосередженість сучасної людини на приватному житті, її занурення у внутрішній світ, ухилення від публічного діалогу – одна з основних причини більшості соціальних проблем сучасності. Вирішити їх можна, лише відродивши справжню політику, в якій, змагаючись між собою і намагаючись переконати один одного, люди виявляють турботу про спільний для них світ. Для того, щоб відродити політичне життя як спільну діяльність людей, спрямовану на збереження і покращення суспільства, треба, щоб людина була залучена в політичну діяльність, проявляла себе як активне, діяльне начало.

Вирішення вищезазначених завдань щодо якісної зміни змісту політичного життя суспільства вимагали, на думку Х. Арендт, від політичної науки глибокого та всебічного аналізу сутності

публічного простору. Х. Арендт дала важливий поштовх для обговорення поняття публічності публікацією своєї книги «Vita activa, або Про діяльне життя». Публічність, яка виступає однією з ключових ідей Х. Арендт, – це простір, в якому зустрічаються вільні і рівні громадяни і в якому немає місця силі, насиллю та пануванню. Таку модель публічності можна назвати змагальною, оскільки громадяни змагаються за право залишитись у пам'яті їх загального світу. Публічність виникає між різними позиціями і статусами громадян, вона може бути зрозумілою тільки через множину перспектив. У такому публічному просторі розгортається власне політична діяльність, а людина стає, як підкреслює Х. Арендт, носієм людяності, у повному сенсі людиною.

За концепцією Х. Арендт, справжнє людське буття можна здійснити тільки через дію, спільно з іншими у відкритому публічному просторі політичного. Такий простір, вважає філософ, існує для кожної сфери життя, в якій вільні індивіди створюють спільний простір спілкування і взаємодії. Пояснюючи суть публічного простору, Х. Арендт зауважує: «Простір між є простором явлення в широкому сенсі, простір, який виникає завдяки тому, що люди тут постають один перед одним і не просто мають місце, як інші живі чи живі чи не живі речі, але саме виступають із відкритим обличчям» [1, с. 263]. За Х. Арендт, простір публічності є тим місцем, в якому люди відкрито висловлюють свою думку, хочуть бути почутими. Публічний простір – це простір, в якому виявляється свобода, виникає влада, де можливі судження і дії за умови плюралізму в суспільному житті. Тобто простір публічності – це інтерсуб'єктивний простір, в якому діють, взаємодіють вільні індивіди з різних питань суспільно-політичного життя. Х. Арендт порівнює публічний простір із шахами. «Шахіст поєднаний зі своїм партнером по грі <...> за допомогою дошки, яка одночасно роз'єднує і з'єднує суперників, тому що вона є частиною їх власного світу» [4, с. 523].

За Х. Арендт, публічними можуть бути як дія, так і висловлювання, розмова. Публічною діяльністю буває тоді, коли вона спеціально виконується перед іншими в умовах свободи. Для Х. Арендт людське буття може здійснюватися тільки через публічну політичну дію, в якій різні індивіди у спільних творчих зусиллях досягають загального блага.

Аналізуючи суть публічного простору, Х. Арендт зазначає, що він є множинним. Тобто містить велику кількість самих різноманітних і навіть суперечливих поглядів. Саме така множинність і створює реальність, яка, як вважає Х. Арендт, «виникає, навпаки, від того, що не дивлячись на всі відмінності позицій і множинність аспектів, які впливають з цього, очевидно все ж що всі

зайняті однією і тією справою. Якщо ця тотожність справи розпадається<...>то ніяка однаковість «людської природи» і<...>ніякий штучний конформізм масового суспільства не завадить розпаду загального миру» [1, с. 75].

Поняття простору публічності, таким чином, відображає у творчості Х. Арендт ті сторони і властивості політичного співтовариства, які характеризуються достатньою прозорістю, відкритістю і гласністю. Це життєвий простір спільної життєдіяльності для індивідів пов'язаних з «об'єктивним», тобто «предметним відношенням до інших» [1, с. 65]. Отже, простір публічності виступає як фундаментальна умова існування та розвитку здорового громадянського суспільства.

Варто підкреслити, що Х. Арендт розмежувала приватну і публічну сферу суспільного життя. Це важливий аспект арендовської політичної теорії, оскільки вона чітко відокремлювала політику від усіх інших сфер людського буття. Дослідниця зазначає, що в приватній сфері людина підпорядкована необхідності, вона має турбуватися про їжу, продовження людського роду. Це сфера нерівності, насилля, закритості, вона виражається у відсутності інших, причетності тільки до певної людини і тому несе на собі певний відбиток інтимності. «Приватна людина не виявляє себе, ніби як би її взагалі не існує, – підкреслює Х. Арендт. – Все, що вона робить <...> втрачає значення, не має наслідків; все, що її зачіпає, не стосується більше нікого» [1, с. 76]. Тобто Х. Арендт наголошує, що в приватному житті людина поводить так, ніби жодних інших індивідів не існує, і її дії в приватній сфері не мають жодного значення, і не стосуються нікого, крім самої людини.

У представленому контексті розмежування приватного і публічного важливою особливістю творчості Х. Арендт виступає інтенція до аналітики влади як прояву публічного. «Влада є те, що кличе до існування і взагалі утримує в бутті публічну сферу, потенційний простір явлення серед інших» [1, с. 265]. Виступаючи як важлива характеристика публічного, влада не має займати гіпертрофованого місця в суспільному житті. Порушення гармонійного співвідношення між публічною і приватною сферами, на думку Х. Арендт, деформує нормальний тип людського життя. Так, дисбаланс на користь публічності, який характеризує тоталітарні суспільства, максимально розширює межі офіційної легітимності, до мінімуму зводячи можливості прояву людиною себе в приватній сфері.

Розмивання чіткої межі між приватною і суспільною сферами в сучасному світі призводить до скорочення сфери публічності, а, відповідно, до обмеження можливості діяти. При цьому мається на увазі не стільки перехід приватних і суспільних питань у політичний простір, скільки

інструменталізація публічності через бюрократизовані партійні апарати і засоби масової інформації. Таким чином, поступово не тільки втрачається виключне значення політики, але й зводиться нанівець сам сенс громадянської участі.

Між тим, за концепцією Х. Арендт, індивідуальність людини вимагає вагомості частки приватного життя, яке має бути захищене від втручання публічності. Руйнування таких перешкод між особою і державою призводить до втрати людської індивідуальності, яка в аксіологічній системі Х. Арендт виступає як максимальна цінність.

Із розумінням публічного простору у Х. Арендт пов'язано поняття свободи. Питання свободи в системі ідей Х. Арендт значиме та багатоаспектне, вчена виявляє нові пласти його змісту. Перш за все, Х. Арендт підкреслює, що свобода в сфері політики виступає визначальним чинником, умовою функціонування простору публічності. Дії і висловлювання стають політичними, коли вони здійснюються в умовах свободи і заради свободи. Свобода, за Х. Арендт, – це продукт непрагматичної активності індивідів, прояв креативного потенціалу, ініціативи, в яку людина включається разом з іншими громадянами. Свобода у сфері політики виступає як умова та можливість дискусій у суспільстві, вона задає нові форми публічності, розкриває творчий потенціал людини.

Отже, оскільки творчість можлива лише для людини, яка володіє індивідуальністю, яка вихована в рамках приватного життя, постільки свобода виступає зв'язуючою ланкою між публічним і приватним простором та забезпечує гармонійну взаємодію приватної і суспільно-громадянської сфер. Х. Арендт переконана, що завдяки такій гармонії політична діяльність, заснована на змагальності, конкурентності та плюралізмі, виступає як простір публічності, простір, де проявляються гідність і особиста унікальність людини. У зв'язку з цим доцільно підкреслити ідеї Х. Арендт, висловлені при характеристиці та конструюванні політичної сфери: свобода в політиці, політика в свободі; політика є конституюванням публічного простору для вільної дії, а вільна дія і є політика.

Для нас, громадян ХХІ ст., які звикли через свій досвід вважати, що свобода починається там, де закінчується політика, а саме в приватній сфері, в самотності, висловлювання Х. Арендт про можливість свободи тільки в сфері політики здається занадто категоричним. Але ідея свободи в розумінні вченої сягає своїм корінням у повсякденну практику грецького полісу і римської республіки та не тотожна основним людським свободам, проголошеним у Новий час (як-от власність, прагнення до щастя, життя). Свобода, за Х. Арендт, означає, перш за все, безпосередню участь у суспільних справах, вирішенні політичних питань в просторі публічності.

Аналіз творчості Х. Арендт, зокрема, її розуміння змісту та призначення простору публічності спонукає, щонайменше, до таких висновків. По-перше, публічний простір – це життєвий простір політичного співтовариства, який забезпечує громадянам можливість діяти відкрито, прозоро, що дає змогу вирішувати проблеми суспільно-політичного життя на засадах свободи, плюралізму. По-друге, тільки за умови розвитку та ефективного функціонування публічного простору можна змінити соціальні відносини таким чином, щоб перешкоджати тому насиллю, яке відтворюється в приватному просторі. По-третє, публічний і особистий простір у демократичному суспільстві доповнюють один одного, має знаходитись у гармонійному співвідношенні й виступають невід’ємними частинами життєвого простору загалом. Відсутність або нестача публічного та особистого простору негативно впливає на якість і зміст життя людини. По-четверте, сьогодні, як ніколи раніше в світі, в Україні зокрема, необхідні пошуки консенсусу представників всіх соці-

альних груп. Однак це можливо лише за умови міцного публічного простору як основи соціального простору, в якому б люди відчували себе не масою, а народом, громадянським суспільством. Тому політичні філософи такого масштабу, як Х. Арендт, яка обґрунтовує зміст, призначення та функції публічного простору в політиці, власне кажучи, і є орієнтирами сучасного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арендт Х. *Vita activa, или о деятельности жизни* / Х. Арендт. – Спб., Алетея, 2000. – 437 с.
2. Лой М.А. Онтологічний підтекст політичної філософії Ганни Арендт / М.А. Лой // *Філософська думка*. – 2007. – № 4. – С. 3–16.
3. Шевчук Д. Проблема відродження класичної традиції в сучасній політичній філософії: Ханна Арендт, Лео Штраус / Д. Шевчук // *Наукові записки. Серія «Філософія»*. – 2010. – Випуск 6. – С. 12–19.
4. Арендт Х. *Истоки тоталитаризма* / Х. Арендт. – М.: ЦентрКом, 1993. – 672 с.
5. Arendt H. *Metzler Philosophen Lexicon* / Arendt H. – Stuttgart. Metzler, 1989. – S. 34.